

Mojca Šorn,* Dunja Dobaja**

Reševanje prostorskega vprašanja Zavoda za slepe otroke in mladino v Kočevju***

IZVLEČEK

Na osnovi razprav banskega sveta in konferenčnih zapisnikov Zavoda za slepe otroke in mladino v Kočevju avtorici v prispevku odstirata težave zavoda, ki so bile pogojene predvsem s pomanjkanjem financ. Ugotavljata, da zaradi ene največjih težav – neustreznih nastanitvenih kapacitet oziroma pomanjkanja vitalnega prostora za bivanje in delo – zavod v tridesetih letih 20. stoletja ni imel možnosti, da bi v celoti in povsem ustrezno zajel vzgojno-izobraževalni proces.

Ključne besede: Zavod za slepe otroke in mladino, trideseta leta 20. stoletja, Slovenija

ABSTRACT

RESOLVING THE QUESTION OF THE LOCATION OF THE INSTITUTE FOR BLIND CHILDREN AND YOUTH IN KOČEVJE

Based on the Ban's Council discussions and the conference minutes of the Institute for Blind Children and Youth in Kočevje, the authors of the following contribution outline the problems of the Institute, caused mainly by deficient financing. They establish that one of the most severe difficulties – inadequate accommodation capacities or the lack of facilities crucial for living and working – meant that during the 1930s, the Institute did not possess the capacity to implement the educational process comprehensively and appropriately.

Keywords: Institute for Blind Children and Youth, the 1930s, Slovenia

* Dr., znanstvena sodelavka, Inštitut za novejšo zgodovino, Privoz 11, SI-1000, Ljubljana; mojca.sorn@inz.si

** Dr., znanstvena sodelavka, Inštitut za novejšo zgodovino, Privoz 11, SI-1000, Ljubljana; dunja.dobaja@inz.si

*** Raziskava je nastala v okviru raziskovalnega programa P6-0280 *Podobe gospodarske in socialne modernizacije na Slovenskem v 19. in 20. stoletju*, ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Uvod

Za Slovence je prva svetovna vojna pomenila vsestransko izčrpanje, razpad habsburške monarhije pa prehod v novo politično, gospodarsko, socialno in kulturno okolje. V Ljubljani, novi slovenski prestolnici, ki se je soočala s številnimi težavami, se je takrat oblikoval prvi slovenski zavod za slepe. Prispevek uvodoma osvetli njegov nastanek in spremlja zavodovo delovanje po selitvi v Kočevje leta 1922. Jedro razprave, ki temelji na konferenčnih zapisnikih iz fonda Zavod za slepo in slabovidno mladino Ljubljana in fonda Banski svet Dravske banovine (hrani ju Arhiv Republike Slovenije), je posvečeno obravnavi delovanja kočevskega zavoda v obdobju po uvedbi kraljeve diktature leta 1929, ko so bile odpravljene oblastne samouprave (konkretno za mari-borsko in ljubljansko oblast), ki so omogočale samostojno reševanje vprašanja gospodarsko-socialne in prosvetno-kulturne narave. Avtorici se osredotočata predvsem na problem neustreznih nastanitvenih kapacitet, ki so vplivale na bivanje in izobraževanje v zavodu. Poudarita dejstvo, da banski upravi Dravske banovine postavk o osnovanju šole »za nezadostno razvito in defektno deco«, v konkretnem primeru za slepe in slabovidne otroke, ki jih je določal Zakon o narodnih šolah,¹ sprejet decembra leta 1929, pred začetkom druge svetovne vojne ni uspelo realizirati. Prostorsko vprašanje je bilo rešeno šele avgusta leta 1945, ko se je takratni Zavod za slepo mladino v Ljubljani preselil v nekdanji notredamski internat na Mirju v Ljubljani. S tem so slepi in slabovidni dobili ustrezne nastanitvene prostore, ki so omogočili kakovostnejše bivanje in izobraževanje.

Prvi koraki

Prvemu zavodu za izobraževanje slepih, ki je bil ustanovljen leta 1784 v Parizu, so kmalu sledile podobne ustanove tudi drugod po Evropi. V Avstro-Ogrski je prva takšna ustanova svoja vrata odprla na Dunaju leta 1808. Po določilih avstrijskega zakona o osnovnem šolstvu iz leta 1869 so bili slepi in gluhi otroci v načelu šoloobvezni, ker pa na Slovenskem do osnovanja ustrezne strokovne ustanove ni prišlo,² so se tisti (redki) otroci, ki so bili deležni denarnih prispevkov humanitarnih organizacij in posameznikov, vse do konca leta 1918 šolali v zavodih (predvsem) avstrijskega dela monarhije.³ Kljub temu da je učni načrt poleg teorije obsegal tudi praktično-tehnične predmete, ročna dela, mizarska dela, modeliranje, saj so strokovnjaki menili, da šola-delavnica slepega človeka

1 Uradni list kraljevske banske uprave dravske banovine, 28. 1. 1930, št. 25.

2 Kranjski deželni zbor leta 1889 ni sprejel osnutka zakona o »odgojilnih in učnih zavodih za gluhoneme in slepe otroke«, ki ga je v razpravo podal deželni šolski svet za Kranjsko 21. 1. 1882.

3 Zavod za slepo in slabovidno mladino: zgodovinski oris 1919–1989 (Ljubljana, 1989), 2. Podrobneje o šolski obveznosti Janez Sagadin, »Kvantitativna analiza razvoja osnovnega šolstva na Štajerskem, Koroškem, Kranjskem in Primorskem po uveljavitvi osnovnošolskega zakona iz leta 1869 ter kvantitativni prikaz osnovnega šolstva v poznejši Dravski banovini«, v: Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969 (Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970), 136sl.

lahko usposobi za delo in mu s tem omogoči relativno ali popolno samostojnost,⁴ sta imeli javnost in stroka številne pomisleke glede izobraževanja slovenskih otrok v tujih zavodih: »Uživanje teh ustanov je zvezano s pogojem, da se mora slepi otrok izobraževati v tujem zavodu, ker jih na Slovenskem še ni. Oddaljenost kraja, tujina, tuji jezik, zelo majhna možnost večkratnega obiskovanja in razne druge ovire privedejo prizadete starše do zaključka, da otroka rajši obdrže doma. / ... / Vse drugače bi to bilo, ako bi na Slovenskem obstajalo tako slovensko vzgajališče za oslepele otroke.«⁵ Želje po ustanovitvi slovenskega zavoda za slepe so tako konkretnije oblike dobivale že pred razpadom monarhije: »Zavod za slepo deco naj je strokovnjaški urejeno vzgajališče z internatom pod strokovnjaškim vodstvom in njegova šola podobna našim ljudskim in meščanskim šolam. Njen učni načrt naj preveva ideja šole-delavnice / ... /, v kateri se učenci napotujejo do samostojnega duševnega in telesnega dela.«⁶

V prvi svetovni vojni je v bojih oslepele nekaj deset slovenskih moških, ki so se novembra 1918 vrnili v Ljubljano. Narodna vlada je ustanovila Kuratorij za oskrbo slepcev,⁷ ki je bil zadolžen za preselitev oskrbovancev iz primarne nastanitvene lokacije – prostorov v nekdanji Belgijski vojašnici – v prostore Kranjske hranilnice na Zaloški cesti. Tu se je oblikoval Zavod za slepe v Ljubljani,⁸ v okviru katerega sta delovali obrtna nadaljevalna šola in od šolskega leta 1919/20 tudi dvorazredna osnovna šola, saj je v Ljubljano s posredovanjem kuratorija za slepe in deželne vlade za Slovenijo kmalu za vojaki prispela tudi večina slovenskih otrok iz avstrijskih zavodov za slepe. Vodstvo šole je najprej prevzela prva slovenska učiteljica za slepe, sestra Klara Vrhunc, po njenem odhodu iz zavoda aprila 1922 je kuratorij vodstvo šole predal Minki Skaberne. V tem obdobju so slepi vojaki postopoma začeli zapuščali zavod, na njihova mesta so prihajali slepi otroci. V šolskem letu 1921/22, ko je bila šola v zavodu preoblikovana v trirazrednico, je bilo v šolo sprejetih 24 šoloobveznih otrok. Ker se je za poslopje, v katerem je bil nameščen zavod za slepe, zanimal zdravstveni odsek Narodne vlade za Slovenijo, ga je ministrstvo za zdravstvo odkupilo in v njem nastanilo žensko bolnišnico. Zavod za slepe pa se je v letu 1922 preselil v Kočevje v prostore obrtne šole za lesno industrijo in se preimenoval v (Državni) zavod za slepe/slepce v Kočevju.⁹

Ko so bile z vladno Uredbo o prenosu poslov na oblastne samouprave (tudi) iz resorja Ministrstva za zdravstvo in socialno politiko na obe slovenski oblasti prenesene nekatere zdravstvene in socialne ustanove, je ljubljanski oblastni odbor med drugim prevzel v upravo kočevski zavod. Pregled arhivskega gradiva razkriva,¹⁰ da so bili rezul-

4 Povzeto po Mojca Šorn, »Zavod za slepe otroke in mladino v Kočevju,« *Kronika: V zlatih črkah v zgodovini. Razprave v spomin Olgi Janša-Zorn* (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2009): 265–74.

5 Minka Skaberne, *Skrb za slepce s 13 slikami* (Ljubljana: Društvo Dobrodelnost, 1919), 224.

6 Ibidem, 225.

7 Ta se je kasneje preoblikoval v društvo Kuratorij slepcev, ki si je prizadevalo ustvariti idejo o postavitvi Doma slepih iz vse Slovenije.

8 Zgolj kot zanimivost: upravitelj Zavoda za slepe v Zemunu je v začetku dvajsetih let 20. stoletja dal pobudo za ustanovitev kolonije – samostojne naselbine slepih vojnih invalidov v Veterniku pri Novem Sadu. Leta 1939 je tam bivalo več kot 250 oseb. – »Dom slepih očetov in bistrovidnih otrok,« *Jutro*, 2. 6. 1939, 3.

9 Minka Skaberne, »Prvi slovenski zavod za slepe,« v: *Svetloba izpodriva temo. Zbornik slepih Slovenije* (Ljubljana: Republiški odbor Zveze slepih Slovenije, 1969), 28.

10 SI AS 92, f. 31, Stenografski zapisnik I. seje skupščine ljubljanske oblasti v Ljubljani dne 5. 11. 1927. Miroslav

tati prevzema zavoda v upravo ljubljanske oblasti za zavod pozitivni, saj je oblastnemu odboru uspelo doseči proračunsko revizijo, ki je doprinesla k temu, da so bili internat, osnovna in obrtna šola relativno uspešni ves čas delovanja oblasti, se pravi do konca tridesetih let 20. stoletja.¹¹

Boj za vitalni prostor

Po uvedbi kraljeve diktature oziroma s sprejetjem Zakona o narodnih šolah so bili iz zavoda in šole za slepe odpuščeni vsi odrasli oskrbovanci, v njej so ostali zgolj šolo-obvezni otroci in mladina, ki je obiskovala obrtno šolo.¹² Zavod, katerega stavba je bila locirana daleč od središča in ni bila najprimernejša za svoj namen, se je preimenoval v Zavod za slepo deco v Kočevju: »Domalega na koncu sveta, v kraju, ki kakor ud, od človeškega telesa odrezan, krvavi in usiha; tam kjer je zemlja vsa bolna in iz smrtne stiske zaman kliče k sebi delovne roke, da bi jo negovale, ljubile in se vse njej posvetile, roke, ki bi njenim izsušenim prsim dale svežih sokov; tam – na narodnostno najbolj ogroženem otočku Slovenije, sredi brezupne puščobe, ki diha iz temnih kočevskih gozdov ter kot večno prokletstvo visi nad vsem – tam se vzpenja pod jesensko nebo visoka siva stavba s pomembnim napisom: Zavod za slepo deco.«¹³

V kočevski zavod so od leta 1930 v skladu z novo zakonodajo sprejemali vse slepe in slabovidne otroke, ki so napolnili šest, a še niso prekoračili štirinajst let,¹⁴ duševno in telesno zdrave in sposobne za izobrazbo, pri čemer pa je treba poudariti, da se zakon o obveznem šolanju sprva ni dosledno izvajal. To je med drugim razvidno tudi iz naslednjega citata: »Seveda je v naši banovini število slepe dece, ki je letos postala šoloobvezna večje; pričakovati je zato naknadnih prijav. S takimi naknadnimi vstopi v zavod pa je zelo otežkočen pouk, posebno v 1. razredu. Učiteljstvo se je še vedno borilo proti temu. Skušalo si je opomoči predvsem z razpisom v uradnih časopisih, pa kakor je razvidno, ni dosti pomagalo. Glavna krivda leži v tem, da se starši slepe dece premalo zato zanimajo. Po čl. 57. zakona o n. š. [narodnih šolah, op. avt.] morajo šolski upravitelji voditi imenik defektne dece in predlagati / ... / seznam srezkemu nadzorniku.«¹⁵

Kljub temu, da odziv na zakon o obveznem šolanju slepih in slabovidnih sprva ni bil najboljši, je bilo za prihodnja leta upravičeno pričakovati povečano število šolarjev in gojencev. Vendar je bila v proračunskem letu 1930/31, ko je zavod še sodil v

Stiplovšek, »Prizadevanja samouprav ljubljanske in mariborske oblasti za gospodarski in socialni napredek Slovenije jeseni 1927,« v: *Gestrinov zbornik* (Ljubljana: Založba ZRC, 1999), 372.

11 O mladinskem skrbstvu v kontekstu socialno-zdravstvene politike na sejah ljubljanske oblastne skupščine in kasneje banskega sveta Dunja Dobaja, *Za blagor mater in otrok. Zaščita mater in otrok v letih 1919–1941* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018).

12 »Slepa deca vabi goste. V proslavo dvajsetletnice zavoda v Kočevju razstavijo slepi gojenci svoje izdelke,« *Jutro*, 24. 6. 1939, 3. *Zavod za slepo in slabovidno mladino*, 3.

13 »Med tistimi, ki zanje sonce ne sije. Zavod za slepe otroke v Kočevju,« *Slovenec*, 7. 11. 1937, 5.

14 Izjemoma so lahko sprejeli tudi slepe mladostnike do osemnajstega leta starosti, ki so oslepeli npr. zaradi bolezni ali nesreče.

15 SI AS 1460, t. e. 1, Konferenčni zapisnik (2. 4. 1930 – 22. 4. 1932), Zapisnik, 2. 9. 1931.

finančni resor oddelka za socialno politiko in narodno zdravje,¹⁶ za njegovo delovanje in vzdrževanje namenjena zgolj skromna vsota, ki se nikakor ni mogla kosati s sredstvi, dodeljenimi ostalim banovinskim mladinskim zavodom.¹⁷ Zavod za slepe otroke je kot ustanova izobraževalnega značaja z nalogami socialnega skrbstva od proračunskega leta 1931/32 sodil v proračun prosvetnega oddelka.¹⁸ Tega leta je bil podan predlog, da bi prosvetnemu oddelku namenili 11 odstotkov celotnega banovinskega proračuna, vendar zadeva tudi tedaj ni bila izpeljana v prid zakonodaji, končna dodeljena vsota pa je bila kar za petino manjša.¹⁹

Skromna sredstva, ki jih je zavod v Kočevju tega leta prejel iz proračuna, so bila namenjena v glavnem zgolj osnovnim potrebam, prehrani oskrbovancev in osebja, njihovi osebni negi in zdravju,²⁰ zato je podban Otmar Pirkmajer izpostavil mačehovski odnos banovine do zavoda. Menil je, da bi bilo v skladu z Zakonom o narodnih šolah problematiko šolanja slepih in slabovidnih treba urejati dosledneje ter bolj in bolje poskrbeti za zavod, ter pri tem poudaril, da bi bilo morda najbolj smotno zgraditi nov in funkcionalen zavod z internatom, v katerem bi svoj prostor našlo še tistih 740 slepih in slabovidnih otrok, ki še niso bili vpeti v obvezni sistem šolanja. Omenjeni problem je večkrat obravnaval banovinski šolski svet, a po besedah Pirkmajerja rešitev tega vprašanja ni bila enostavna. S takšno gradnjo bi trajno obremenili banovinski proračun, zato so si v banovini bolj prizadevali za razširitev obstoječe kot pa za postavitev nove ustanove.²¹

S podobnimi težavami sta se poleg kočevskega zavoda, v katerem je na začetku tridesetih let bivalo in se šolalo 50 gojencev, srečevali še dve drugi ustanovi podobnega tipa, gluhonemnica z 99 gojenci in deško vzgajališče s 60 gojenci, zato je bila ena od idej, da bi njihovo stisko rešili s koncentriranjem na istem kraju, morda na 460 ha velikem posestvu v Ponovičah. S tem bi zmanjšali velike stroške za vzdrževanje upravnega aparata, te pa bi znižali tudi z delno samopreskrbo, saj naj bi tisti gojenci, ki se ne bi mogli priučiti obrti, opravljali poljska dela in pridelovali skupno hrano, s čimer bi bili aktivno vključeni v gospodarjenje skupnega zavoda. Ban Drago Marušič je na takšne predloge odgovoril, da v okviru proračuna 1931/32 tega ni mogoče uresničiti in da takšen predlog zahteva podrobno študijo. Stroka pa je imela pomisleke predvsem glede sobivanja gluhonemnih, slepih in slabovidnih deklic in dečkov z vzgojno problematičnimi dečki.

Leto, ki je sledilo, je bilo v finančnem pogledu še bolj kritično. Zaradi gospodarske krize je minister za finance izdal stroga navodila za zmanjšanje banovinskih proračunov za leto 1932/33 v primerjavi s prejšnjimi. Sestavljeni so morali biti po načelu

16 *Uradni list kraljevske banske uprave Dravske banovine*, 29. 3. 1930, št. 44, Proračun izdatkov in dohodkov Dravske banovine za leto 1930/31, Oddelek za socialno politiko in narodno zdravje, Socialno skrbstvo.

17 *Ibid.*

18 *Službeni list kraljevske banske uprave dravske banovine*, 1. 4. 1931, št. 23, Proračun izdatkov in dohodkov Dravske banovine za leto 1931/32, Prosvetni oddelek.

19 SI AS 77, š. 7, V. zasedanje, Pregled izvršenih izdatkov in doseženih dohodkov po občnem banovinskem proračunu za leto 1931/32.

20 SI AS 77, f. 1, Stenografski zapisnik 3. seje I. zasedanja banskega sveta, 22. 1. 1931.

21 *Ibid.*

strogega varčevanja. Glede na to je predlog uravnoveženega občega banovinskega proračuna za leto 1932/33 znašal 3,8 odstotka manj v primerjavi s tekočim proračunom.²² Ban Drago Marušič je ministru za finance poslal v potrditev proračun v višini 170,5 milijona din, odobren pa je bil v višini 147,5 milijona din. Časnik *Jutro* je ob potrditvi banovinskega proračuna poudaril, da je bilo za Dravsko banovino predvideno večje proračunsko znižanje, s čimer je želel pokazati na uspešno posredovanje slovenskih režimskih politikov v Beogradu.²³ Kakor koli, od dodeljene vsote je bilo 47,6 milijona din namenjenih za banovinske zavode, podjetja in ustanove, proračun izdatkov in dohodkov zavoda za slepe otroke pa je znašal 360.250,00 din.²⁴ Primerjava stvarnih izdatkov vseh prosvetnih banovinskih zavodov iz pristojnosti banovinskega šolskega odbora pokaže, da je bil banovinski prispevek, namenjen kritju potreb zavoda za slepe in slabovidne, s 340.000,00 din najnižji.²⁵

Ko se je vpis šoloobveznih otrok v kočevski zavod v drugi polovici tridesetih let začel večati, zavod je vsako leto sprejel nekaj novih gojencev, je prostorska stiska postajala še izrazitejša: »/ ... / za novo šolsko leto [sta] priglášena že sedaj 2 nova učenca / ... / Zavod pa je prenapolnjen, saj imamo že itak 2 gojenca čez maksimum«. ²⁶ Porajalo se je vse več idej o selitvi zavoda iz Kočevja. Najprej se je omenjala namestitve gojencev na posestvu Strahlove graščine pri Škofji Loki, ki jo je kupilo društvo slepih in tam leta 1935 ustanovilo dom za odrasle slepe.²⁷ Do namestitve zavoda za slepe otroke v Strahlovem gradu v Škofji Loki ni prišlo. Vzrok za opustitev ideje v virih ni naveden.

Banska uprava je še naprej iskala različne možnosti za rešitev prostorske stiske zavoda v Kočevju, saj je učiteljski zbor ves čas delovanja zavoda v Kočevju poudarjal predvsem neustreznost poslopja za nastanitev, bivanje in šolanje slepih. Stavba ni imela dovolj prostorov, ki bi jih preuredili v otroške spalnice, ni imela ustreznega prostora, ki bi ga uredili v bolniško sobo, ni imela prostora, ki bi služil kot dnevna bivalnica, ni imela telovadnice. Poslopje zavoda ni bilo samo neustrezno za svoj namen, bilo je še dodatno v slabem stanju in nikoli deležno kakršnihkoli popravil oziroma izboljšav. Številni so menili, da je bila (morda) za odlašanje popravil kriva tudi obljuba, ki se je ponavljala praktično od leta 1922, da se bo zavod selil iz Kočevja v primernejše prostore v bližini prestolnice: »Naš zavod že polnih 18 let samotari pozabljen v provinci, zanemarjen kakor pastorek napram ostalim sličnim ustanovam, ki so tako srečne, da se nahajajo v središču Slovenije, v Ljubljani / ... / z našimi zavodskimi prostori, ki so od dne do dne v slabšem stanju. Vrata se slabo zapirajo, kljuge so vsak hip pokvarjene, spalnice so prenatrpane, učilnice prav tako premajhne, hodniki ozki in zastavljeni z omarami, ki morajo kljub temu služiti še slepim gojencem za sprehajanje v prostem

22 Miroslav Stiplovšek, *Banski svet Dravske banovine 1830–1935* (Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete Ljubljana, 2006), 120.

23 Ibid., 135.

24 *Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine*, 1. 4. 1932, št. 27.

25 Ibid.

26 SI AS 1460, t. e. 1, Konferenčni zapisniki (26. 2. 1937 – 23. 1. 1940), Zapisnik, 22. 6. 1937.

27 Da je društvu slepih uspelo uresničiti idejo o ustanovitvi Doma slepih v Škofji Loki oziroma sanirati grad in urediti njegovo okolico, je bila potrebna finančna podpora banovine. – SI AS 77, š. 6, V. zasedanje Banskega sveta 1934, IV. seja, stenografski zapisnik.

času, ker dnevnih bivalnic sploh nimamo. Najbolj nevzdržno pa je pomanjkanje bolniških sob, katere bi morali imeti vsaj dve, eno za dečke in eno za deklice. / ... / Tudi zunanjščina zavodskega poslopja je zelo grda. Omet odpada, streha in žlebovi so vedno kaj pokvarjeni in krpanje malo zaleže. Prav tako je zelo slaba vrtna ograja / ... / Spričo teh dejstev bi lahko postali malodušni in opustili vsa nadaljna prizadevanja za izboljšanje in napredek zavoda, češ, saj itak nič ne dosežemo. / ... / Prepričana sem, da mora tudi za zavod za slepe otroke kmalu priti čas, ko se bo nastanjen v novih primernih prostorih razširil in izpopolnil in tako lahko vršil svoje delo v dobrobit slepi mladini.«²⁸

V letih pred drugo svetovno vojno je ideja o selitvi postajala vse bolj žgoča, ko pa je učiteljski zbor izvedel, da naj bi bil zavod preseljen v Goričane pri Ljubljani, je ostro nasprotoval: »Ako se namerava zavod za slepo deco premestiti iz Kočevja, se ga mora namestiti v takem kraju, kjer bodo dani vsi pogoji za uspešen razvoj te zdravst. ped. ustanove. / ... / [T]o se pravi v takem kraju, ki bo v doglednem času zvezan z Ljubljano vsaj z elektr. cestno železnico.«²⁹

Leta 1936 se je rodila ideja o novi destinaciji. Poleti tega leta je banska uprava kupila stanovanjsko hišo in tovarniška poslopja bivše tovarne slamnikov Stemberger v Mengšu. Ta poslopja je nameravala preurediti tako, da bi odgovarjala namenom zavoda za slepe otroke in mladino, vendar uprave zavoda do zadnjega (ko je bil izdan že sam komisijski zapisnik) ni obvestila o tem namenu. Učiteljski zbor je o selitvi v Mengeš podal svoja stališča na seji decembra 1936: »1. Nameravana zgraditev novega zavoda za slepe je odločilnega pomena za razvoj slepstva v Sloveniji, ker bo to dokončna ureditev. 2. Naš zavod je važna socialna institucija, ki bo v ponos vsemu narodu, ko se bo dokončno uredil. Njegova ureditev bo stala banovino velike vsote. Zato je škoda, da se namerava postaviti v tako odročen kraj, kjer ne bo mogel reprezentirati skrbstva za slepe kakor ga n. pr. Zavodi za slepe v Zagrebu, Beogradu in vseh drugih državah. Navajamo izjavo g. inšpektorja Ramadanovića, voditelja skrbstva za slepe v Jugoslaviji, ki je rekel, da bi morali Slovenci postaviti zavod na periferijo Ljubljane, ne pa ga takorekoč skriti v provinci. 3. Postavitev zavoda v Mengšu pa ne odgovarja tudi duševni strukturi slepega otroka. Naši gojenci so sicer nagnjeni k bolehnosti, vendar pa niso nikaki hiralci, temveč so zmožni produktivnega duševnega in telesnega dela. Zato pa rabijo stike s kulturnim središčem. V tem oziru je celo Kočevje boljše kot pa Mengeš. 4. Pa tudi z gospodarskega stališča je ta načrt po našem mnenju manj prikladen. Kraj je oddaljen 2 km od železnice, kar bo nakupovanje materiala in živil, kakor tudi prodajanje pletarskih izdelkov znatno otežkočilo. Tudi privatna institucija ‚Dom slepih‘ je uvidela vse te okolnosti in je namestila svoj zavod v neposredno bližino mesta Škofja Loka.«³⁰ Dva meseca kasneje je upraviteljica kočevskega zavoda svojim podrejenim poročala, da banska uprava njihovih teženj ne bo podprla oziroma da vztraja pri selitvi zavoda v Mengeš. To odločitev je vsaj nekoliko omililo osebje tehničnega oddelka banske uprave, ki je zagotovilo,

28 SIAS 1460, t. e. 1, a. e. 5, Konferenčni zapisniki (27. 2. 1940 – 30. 4. 1943 oz. 28. 5. 1943), Zapisnik, 30. 10. 1940.

29 SIAS 1460, t. e. 1, Konferenčni zapisniki (30. 5. 1932 – 22. 1. 1937), Zapisnik, 31. 5. 1933.

30 SIAS 1460, t. e. 1, Konferenčni zapisniki (30. 5. 1932 – 22. 1. 1937), Zapisnik, 21. 12. 1936.

da se bodo arhitekti pred začetkom svojega dela posvetovali z učiteljskim zborom, ki je imel najboljše predstave o tem, kakšen naj bo zavod za slepe, upraviteljici pa je tudi obljubilo, da si bo pred začetkom adaptacijskih del lahko ogledala izbrano poslopje.³¹

16. februarja 1937 sta zavod v Kočevju obiskala dva predstavnika banske uprave, referent za gospodarstvo Alojzij Škrinjar in inženir Svetina. Seznanila sta se z ustrojem in potrebami zavoda.³² Po izjavah upraviteljice zavoda Bogomire Dobovšek je bil njun obisk za zavod zelo pomemben, zlasti zato, ker je bil Svetina zadolžen za izdelavo načrtov za prihodnji zavod v Mengšu. Gosta sta si ogledala vse zavodne prostore, učiteljstvo pa jima je tolmačilo potrebe zavoda ter pojasnilo svoje želje in načrte glede nove stavbe. Omenjenega obiska se je po izjavah upraviteljice ves učiteljski zbor zelo razveselil, saj naj bi bil dokaz, da banska uprava zavodu za slepe otroke posveča vso pozornost. Hkrati je poudarila, da bi bilo zaželeno, če bi »merodajni faktorji« večkrat obiskali zavod in bi se sami prepričali o njegovih težnjah in potrebah. Žal naj bi v Ljubljani zavod poznali predvsem kot ustanovo, ki banovino stane mnogo denarja. Moralne vrednote te ustanove pa, po besedah upraviteljice, človek spozna šele takrat, ko na kraju samem vidi učiteljstvo in presenetljive uspehe slepih gojencev.³³

Po ogledu prostorov v Mengšu maja 1937 je upraviteljica ugotovila, da so ti povsem neprimerni: »Že lega Mengša ni primerna za zavod za slepo deco, ki naj predstavlja centralo skrbstva za slepe v Sloveniji. Mengeš namreč leži 18 km od Ljubljane in je pol ure oddaljen od železniške postaje. Cesta na kolodvor je ob slabem vremenu zelo slaba, tako, da slepi gojenci pogosto ne bodo mogli hoditi peš na kolodvor. Bivša tovarniška poslopja, ki so namenjena za bodoči zavod za slepo deco, leže sredi Mengša, tik ob glavni cesti ter so poleg tega od leve in desne strani popolnoma utesnjena med osebne hiše, na levi strani je tik zraven celo gostilna in mesarija. / ... / Praviloma bi moral imeti bodoči zavod za slepo deco dovolj prostora za vrtove, ne smel bi biti utesnjen med druge hiše, ter bi moral biti odmaknjen od glavne ceste, kjer je veliko prometa in prahu. / ... / Pritlično zidovje je zelo vlažno / ... / notranjščina večine prostorov zelo nizka, prostori imajo radi premajhnih oken premalo svetlobe. / ... / Na moj ugovor, da v teh sobah ne bo svetlobe ne sonca, je g. ing. Krajnik pripomnil, da slepi otroci itak ne vidijo / ... / Vpričo te izjave moremo sklepati, da so g. arhitektu, ki izdeluje načrte za bodoči zavod za slepo deco premalo znane celo osnovne potrebe modernega vzgojnega zavoda za slepe.«³⁴ Učiteljski zbor je idejo o selitvi zavoda v Mengeš odločno odklonil, saj se je strinjal, da mora tehnični oddelek banske uprave izdelati nove načrte, ki bi bili v skladu z zdravstvenimi, socialnimi in pedagoškimi normativi.

Ob različnih idejah za rešitev prostorske stiske se je konec tridesetih let izkristaliziralo mnenje, da je treba za slepo mladino zgraditi povsem nov zavod v Ljubljani.

31 SI AS 1460, t. e. I, Konferenčni zapisniki (26. 2. 1937 – 23. 1. 1940), Zapisnik, 26. 2. 1937.

32 SI AS 1460, t. e. I, Konferenčni zapisniki (26. II. 1937 do 23. I. 1940), Zapisnik, 31. 3. 1937.

33 SI AS 1460, t. e. I, a. e. 1–6, Konferenčni zapisniki od 26. II. 1937 do 23. I. 1940, zapisnik 7. domače učiteljske konference na tukajšnjem zavodu, ki se je vršila dne 31. 3. 1937.

34 SI AS 1460, t. e. I, Konferenčni zapisniki (26. 2. 1937 – 23. 1. 1940), Zapisnik, 20. 12. 1937.

V banovinskem proračunu je bil oblikovan poseben sklad, v katerega je banovina štiri leta zapored, do leta 1941, vplačevala po 200.000,00 din anuitet.³⁵ Tik pred okupacijo se je tako porodila ideja o gradnji zavoda za slepe v Dravljah pri Ljubljani, kjer bi bilo pod ugodnimi pogoji mogoče kupiti »lepo zaokroženo zemljišče v velikosti kakih 10.000 m²«. Vendar je takratni ban dr. Marko Natlačen prednost dal t. i. gluhonemnici oziroma je denar namenil za dozidavo njenega novega trakta.³⁶ Ob tem je ban sicer obljubil, da se bodo takoj za gluhiimi veselili tudi slepi otroci, vendar je njegove načrte onemogočila vojna.³⁷

Na pragu vojne prostorskega problema zavoda za slepe mladino torej niso rešili. Banska uprava se je sicer vseskozi zavedala nujnosti rešitve njegove prostorske stiske, a so bila njena prizadevanja, ki so konec koncev ostala nedokončana, odločno preskromna. Vodstvo ljubljanske gluhonemnice je dočakalo vsaj zagotovilo banske uprave, da se bodo gradbena dela za razširitev zavoda začela 1. maja 1941, čeprav je dejanski začetek projekta onemogočila okupacija, zavod za slepe otroke pa ni dočakal niti tega.

Na cilju

Po okupaciji je kočevski zavod, ki se je do selitve v prestolnico konec leta 1944 imenoval Zavod za slepe otroke v Kočevju,³⁸ v omejenih razmerah deloval dalje. V tem kontekstu je treba omeniti, da so v začetku leta 1944 v ljubljanski gluhonemnici stekle priprave za sprejem novih slepih vojnihi poškodovancev in tistih s prizadetimi vidom. Ravnatelj gluhonemnice Mirko Dermelj je dal novoorganiziranemu Oddelku za slepe (novince) na razpolago štiri sobe. V sklop popolne oskrbe gojencev je spadal tudi pouk, ki se je pod vodstvom Franice Vrhunc ob pomoči kateheta Ivana Tomažiča ter učiteljice Milice Sivec začel že aprila istega leta. Upraviteljica kočevskega zavoda je na obisku v Ljubljani ugotovila, »da so slepi oskrbovanci, kar se tiče prehrane, za te čase naravnost najboljše oskrbovani. G. ravnatelj da na razpolago tudi potrebno strazniško osebje ter je vedno pripravljen pomagati in ustreči v vseh željah in potrebah v dejanju kakor tudi z nasveti.«³⁹

Kljub hvaležnosti, da je ljubljanski oddelek za slepe lahko gostoval v gluhone-mnici, je v mislih članov kočevskega učiteljskega zbora še vedno živela ideja o selitvi. Za prihodnost so načrtovali selitev zavoda v ustrezno zgradbo, namenjeno zgolj in vsem slepim gojencem, zgradbo, ki bi več desetletij odgovarjala bivanjskim in izobraževalnim potrebam. To odločitev so podprli z naslednjo utemeljitvijo: »Slepi otroci so po svoji duševni strukturi, izobražbeni možnosti in izobraženem cilju tako bistveno različni od gluhonemnih, da je skupno izobrazbeno vzgojno delo v istem zavodu zelo

35 Skaberne, »Prvi slovenski zavod za slepe,« 33.

36 Fondi posameznih socialnih institucij so bili namreč združeni.

37 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. VI. (616/150), Zapisnik, 26. 6. 1944.

38 Več o tem Šorn, »Zavod za slepe otroke v Kočevju.«

39 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. VI. (616/150), Zapisnik, 31. 8. 1944.

otežkočeno, zlasti če ni dana možnost prostorno popolnoma ločiti slepe gojence od gluhonemih. / ... / Načelo selitve / ... / ostane v principu še vedno aktualno.«⁴⁰

Do selitve iz Kočevja je prišlo prej, kot si je učiteljski zbor kočevskega zavoda predstavljal. 12. decembra 1943 je zavod zadela letalska bomba in ga huje poškodovala. Upravnica je o tem obvestila pokrajinsko upravo in šef te je z odlokom z dne 31. decembra 1943 odredil začasno preselitev zavoda v ljubljansko gluhonemnico. Zaradi nestabilnega položaja na terenu so s selitvijo odlašali vse do ponovnega bombardiranja zavoda novembra 1944. Učitelji in gojenci so v Ljubljano pripotovali 30. novembra »s tovornim avtomobilom vojaške avtokolone. Bilo je vsega 16 gojencev in 4 osebja. Vzeli smo s seboj lahko samo osebno prtljago. Večji del osebja je ostalo v zavodu v Kočevju, da čuva preostali inventar in poslopje in še nadalje vodi ekonomijo. 30. novembra smo ob pozni večerni uri potrkali na vrata gluhonemnice in bili tu nad vse ljubeznivo sprejeti. / ... / 5. decembra – na god sv. Miklavža se je nato vršil v domačem zavodskem krogu gluhonemnice nekakšen ,slovesen pozdrav in sprejem‘ v bivališče gluhoneme mladine, kjer so gluhonemi gojenci priredili slepim Miklavževo obdarovanje. / ... / Naši gojenci so se novega okolja in prostora kar hitro privadili in se udomačili. / ... / Božič smo praznovali kar v lepem razpoloženju. Na Sv. večer smo priredili / ... / lepo božičnico s petjem in recitacijami – ki smo jo potem ponovili za bližnje znance in prijatelje na Silvestrov večer. Tako se je – morda prvič – zglasila v gluhonemnici v zboru božična pesem.«⁴¹ 20. aprila 1945 je Kočevje doživelo še en letalski napad, v katerem je bilo ponovno prizadeto poslopje zavoda: »S tem je postala vrnitev naše ustanove nazaj v prvotni dom v Kočevje nemogoča. Resno in nujno bo treba torej začeti reševati problem, kje najti nov, primeren dom za slepe otroke in mladino.«⁴² Oddelek za slepe novince oziroma Zavod za slepe otroke Ljubljana je tako ostal njihovo zatočišče vse do konca vojne.

Z odlokom ministrstva za prosveto je slepa mladina avgusta 1945 dobila nov dom (bivši notredamski internat oziroma Zavod de Notre Dame) na Mirju v Ljubljani. Institucija se je preimenovala v Zavod za slepo mladino v Ljubljani, od leta 1966 pa jo poznamo pod imenom Zavod za slepo in slabovidno mladino Ljubljana.

Vodstvo zavoda za slepe otroke in mladino si je za selitev v primernejše prostore, po možnosti v bližino prestolnice, prizadevalo ves čas bivanja in delovanja v Kočevju. In prav »letalska bomba, ki je padla na zavodsko poslopje, je bila vsekakor usodna za bodočnost naše ustanove s tem, da je povzročila odlok o selitvi zavoda za slepe otroke v / ... / Ljubljano«.⁴³

40 Ibid.

41 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. VI. (616/150), Zapisnik, 13. 1. 1945 (prva seja po selitvi zavoda v Ljubljano).

42 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. VI. (616/150), Zapisnik, 30. 4. 1945

43 SI AS 1460, t. e. 1, a. e. VI. (616/150), Zapisnik, 26. 6. 1944.

Zaključek

Pogoji za bivanje in izobraževanje v kočevskem zavodu so bili v tridesetih letih 20. stoletja skromni, kljub določilom iz Zakona o narodnih šolah, ki so nalagala banovini skrb za razvoj ljudskega šolstva, v sklop katerega so spadale tudi ustanove za »nezadostno razvito in defektno deco«. ⁴⁴ Kljub temu se je zavod v Kočevju, ki se je zgledoval predvsem po Zavodu za slepe v Zagrebu, ustanovljenem leta 1895, in po modernem Zavodu za slepe v Zemunu, razvil v kakovostno in uspešno ustanovo, kar so izražali predvsem dosežki gojencev. ⁴⁵ Marija Golob je zapisala, da zavod v Kočevju ni imel možnosti, da bi v celoti in povsem ustrezno zajel vzgojno-izobraževalni proces vse slovenske slepe in slabovidne mladine, vendar je njegovo delovanje kljub temu pomenilo premik in napredek na tem področju.

Viri in literatura

Arhivski viri

- SI AS – Arhiv Republike Slovenije:
 - SI AS 77, Banski svet Dravske banovine.
 - SI AS 92, Oblastni odbor ljubljanski.
 - SI AS 1460, Zavod za slepo in slabovidno mladino.

Časopisni viri

- *Jutro*, 2. 6. 1939, 3. »Dom slepih očetov in bistrovidnih otrok.«
- *Jutro*, 24. 6. 1939, 3. »Slepa deca vabi goste. V proslavo dvajsetletnice zavoda v Kočevju razstavijo slepi gojenci svoje izdelke.«
- *Slovenec*, 7. 11. 1937, 5. »Med tistimi, ki zanje sonce ne sije. Zavod za slepe otroke v Kočevju.«

Literatura

- Dobaja, Dunja. *Za blagor mater in otrok. Zaščita mater in otrok v letih 1919–1941* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018).
- Golob, Marija. *Pot k svetlobi. Zavod za slepo in slabovidno mladino, 1919–1998: [80 let šolanja slepih in slabovidnih v Sloveniji]*. Ljubljana: Zavod za slepo in slabovidno mladino, 1999.
- Sagadin, Janez. »Kvantitativna analiza razvoja osnovnega šolstva na Štajerskem, Koroškem, Kranjskem in Primorskem po uveljavitvi osnovnošolskega zakona iz leta 1869 ter kvantitativni prikaz osnovnega šolstva v poznejši Dravski banovini.« V: *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970.

⁴⁴ Zaradi slabih razmer so nameravali otroke iz kočevskega zavoda leta 1923 preseliti v Zavod za slepe v Zemunu, kar pa se zaradi velikih prizadevanj učiteljskega zbora ni zgodilo. – *Zavod za slepo in slabovidno mladino*, 3.

⁴⁵ Marija Golob, *Pot k svetlobi. Zavod za slepo in slabovidno mladino, 1919–1998 [80 let šolanja slepih in slabovidnih v Sloveniji]* (Ljubljana: Zavod za slepo in slabovidno mladino, 1999), 8sl.

- Skaberne, Minka. »Prvi slovenski zavod za slepe.« V: *Svetloba izpodriva temo. Zbornik slepih Slovenije*, 28–33. Ljubljana: Republiški odbor Zveze slepih Slovenije, 1969.
- Skaberne, Minka. *Skrb za slepce s 13 slikami*. Ljubljana: Društvo Dobrodelnost, 1919.
- Stiplovšek, Miroslav. *Banski svet Dravske banovine 1930–1935*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete Ljubljana, 2006.
- Stiplovšek, Miroslav. »Prizadevanja samouprav ljubljanske in mariborske oblasti za gospodarski in socialni napredek Slovenije jeseni 1927.« V: *Gestrinov zbornik*, 365–77. Ljubljana: Založba ZRC, 1999.
- Šorn, Mojca. »Zavod za slepe otroke in mladino v Kočevju.« *Kronika: V zlatih črkah v zgodovini. Razprave v spomin Olgi Janša-Zorn*, 265–74. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2009.
- Šorn, Mojca. »Zavod za slepe otroke v Kočevju (1941–1944) in njegova selitev v Ljubljano.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 49, št. 1 (2009): 269–78.
- *Zavod za slepo in slabovidno mladino: zgodovinski oris 1919–1989*. Ljubljana, 1989.

Tiskani viri

- *Službene novine kraljevine Jugoslavije*, 11. 7. 1930, št. 155.
- *Službeni list kraljevske banske uprave dravske banovine*, 1. 4. 1931, št. 23.
- *Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine*, 1. 4. 1932, št. 27.
- *Uradni list kraljevske banske uprave Dravske banovine*, 28. 1. 1930, št. 25.
- *Uradni list kraljevske banske uprave dravske banovine*, 28. 1. 1930, št. 25.
- *Uradni list kraljevske banske uprave Dravske banovine*, 29. 3. 1930, št. 44.

Mojca Šorn, Dunja Dobaja

RESOLVING THE QUESTION OF THE LOCATION OF THE INSTITUTE FOR BLIND CHILDREN AND YOUTH IN KOČEVJE

SUMMARY

The article opens by introducing the establishment of the first institute for the blind in the Slovenian capital city after WWI and describes its activities after its relocation to Kočevje in 1922. The central part of the text, based on the conference minutes of the Institute for the Blind and Visually Impaired Youth and the Drava Banate Ban's Council funds, kept in the Archives of the Republic of Slovenia, highlights the operations of the Institute in Kočevje after the imposition of the royal dictatorship in 1929. At that point, the local self-government was abolished, allowing Slovenians to independently resolve this economic and social as well as educational and cultural issue. The two authors focus especially on the problem of inadequate accommodation capacities, which influenced the living conditions and education efforts at the Institute. They point out that before the onset of WWII, the Banate authorities failed to implement the idea of establishing a school "for insufficiently developed and disabled children" – in this concrete case, a